

”bögbegravning” med bl.a. stoltheten över den egna sexualiteten som grund.

I kapitlet diskuteras också hegemonisk maskulinitet – här definierad som traditionell maskulinitet med inslag av känslsamhet – och hur begravningarna avviker från denna: som feminina, fjolliga eller som maskulint uppskruvade i en läder- och machoestetik.

I det sjätte kapitlet står kärleken i fokus och vad Svensson kallar livsstilsbegravningarnas transcenderande moment; hur homosexualiteten görs kreativ, hur död blir till liv. Exempel utgör prästers kärlekstema i griftetal eller de begravningar som kan liknas vid postuma bröllop med partnern. Prästernas fokus på kärleken tolkar Svensson som en slags omförhandling av relationen homosexualitet och kristendom. Kärlekstemat kan enligt Svensson ses som en normalitetsstrategi då sexualiteten tonas ned medan homosexualitetens respektabilitet lyfts fram, men det kunde även rymma skamlöshets- och stolthetsstrategier.

I det sjunde och avslutande kapitlet, ”Memento vivere”, summeras avhandlingens resultat genom en användning av Butlers teori om melankoli, delvis utvecklad i polemik mot Freuds *Sorg och melankoli* (1917). I Butlers mening hanteras förluster olika beroende på makt och social ordning, dvs. att medan en död och förlust kan sörjas kan andra förluster förnekas eller diskvalificeras i den heterosexuella melankoliska kulturen. Vad som händer med en homosexuell man och hans död i denna kultur, menar Svensson, är att han blir till ett melankoliskt objekt och t.ex. görs till ”son” istället för ”bög”, att en ”heterosexualisering” av honom måste till för att han alls ska kunna sörjas. Men livsstilsbegravningarna ger exempel på andra möten med döden: planerade, estetiska och spektakulära, med livet i fokus och en sorg blandad med humor och glädje. Livsstilsbegravningarna uppvisar tecken på mer generella trender: starkare ideal av känsloutlevelse, en personlig utformning av begravningen m.m. Men Svensson menar att hennes analys skiljer sig från ett antal diskuterade ritual- och begravningsforskare, vilka framhåller att begravningar blivit allt mer privatiserade medan Svensson finner de studerade begravningarna vara kollektiva angelägenheter snarare än privata. Avslutningsvis skriver hon att livsstilsbegravningens centrering på livet inte ska tolkas som en flykt undan döden utan istället ett sätt att visa att den homosexuella mannens liv varit ett liv värt att leva.

Liket i garderoben är en välskriven och väl genomarbetad avhandling. Den är skriven med ett allvar inför

ämnet och med stor respekt inför de berörda. Varsamheten går hand i hand med en viktig rättframhet och raket. Strukturen är på det stora hela bra. Svensson presenterar och diskuterar på ett avvägt sätt sin empiri i förhållande till forskning som föreligger av etnologer, sociologer, religionsvetare, historiker, antropologer m.fl. Vad jag särskilt vill lyfta fram är hennes analytiska förmåga. Studien av heteronormativa processer stannar inte på ytan eller nöjer sig med att konstatera. I kapitel efter kapitel utvecklas och fördjupas istället analysen, och ofta på ett underfundigt sätt. Särskilt intressanta anser jag hennes resonemang är kring begravningarnas skamlöshets- och stolthetsstrategier.

En otydlighet är Svenssons användning av begreppet ”ignorans” (efter Eve Kosofsky Sedgwick) som hon definierar som en ”form av kunskap” och som ”institutionaliserad okunskap”. Begreppet borde ha preciseras och använts på ett klarare sätt. En ytterligare fråga som kunde ställts i sammanhanget är vilken betydelse det hade att de avlidna homosexuella männen var unga. Men sammantaget har Ingeborg Svensson skrivit en tankeväckande, kreativ och kunnig avhandling.

Lena Lennerhed, Södertörns högskola

Marianne Larsson: *Uniformella förhandlingar: Hierarkier och genusrelationer i Postens kläder 1636–2008*. Nordiska museets handlingar 134, Stockholm 2008. 295 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7108-527-6.

Etnologen Marianne Larsson har åtagit sig den imponerande uppgiften att kartlägga postuniformerna och andra postala kläder från Postverkets grundande 1636 till 2000-talet. Som var och en förstår kommer tidsperiodens längd i motsättning till möjligheten att göra djupa analyser. Marianne Larsson har därför, klokt nog, i huvudsak koncentrerat sig på banbrytande händelser och formativa perioder i den postala dräktens historia.

De tänkare som varit betydelsefulla för avhandlingens teoretiska perspektiv är framför allt Latour, Foucault, Ricoeur, Sennett och Connell. Deras tänkande presenteras utförligt i avhandlingens inledningskapitel.

Den första empiriska studien gäller 2002 års profilkläder. De var ett resultat av postens nya affärsorientering, bolagisering och förändrade företagsidentitet. Källmaterialet består här av bilder, instruktioner, klädmanualer och brukarnas röster om kläderna. En ny vinröd kulör

bröt med den gamla, mörkblå, myndighetstraditionen. Kläderna skulle medverka till skapandet av ett konkurrenskraftigt företag på en fri marknad.

I det tredje kapitlet tas läsaren med nästan 400 år tillbaka i tiden. Här är det Postverkets inrättande och första två sekel som står i fokus. På 1600-talet fanns inte ordet uniform, men väl postala igenkänningstecken och en del specialplagg för postbönder, postiljoner och andra postförare. Postteknens och klädernas identitetskapande agens var viktiga för postförarens säkerhet och anseende. Källmaterialet består här – liksom i övriga studier – av såväl dokument som föremål.

I det fjärde kapitlet går studien uppåt i graderna, till Postverkets högsta ämbetsmän. Enligt militära förebilder försågs den exklusiva uniformen med distinktionstecken som tydliggjorde hierarkin inom Posten och poängterade den nationella identiteten. Ett viktigt brytdatum i avhandlingen är 1866, då ständsriksdagen avskaffades, vilket förvandlade beklädnadsstrukturen inom det statliga Postverket. Någon demokratisering var det dock inte fråga om: Det blev stora skillnader i beklädnad mellan olika postanställda. De flesta bar s.k. släpuniform (ett begrepp som tyvärr inte förklaras i avhandlingen), dvs. en enklare uniform för dagligt bruk. Det rådde också stark oenighet om uniformsvång för tjänstemän. Motståndet mot att bära uniform var ett sätt för tjänstemän att positionera sig gentemot underordnade. De hävdade sin sociala klasstillhörighet genom att visa motstånd mot en form av institutionell kontroll. Det här kapitlet sträcker sig från uniformens glansdagar fram till mellankrigstiden.

Brytningsåret 1866 introducerades begreppet uniform för underordnade. Då blev uniformsbärande obligatoriskt för anställda med kundkontakt. Ett stort tvistefråga blev den synliga numrering som brevbärare i landets tre största städer vid 1900-talets början måste bära på uniformskragen (och som finns avbildade på avhandlingens omslag). Mässingssiffrorna sågs som ett klassmärke och irritationen kulminerade revolutionsåret 1917 som utgör huvudhändelsen i det sjätte kapitlet som sträcker sig fram till 1930-talet. Under efterkrigstiden förvandlas den klassiska blå militärt inspirerade uniformen för underordnad personal till en tjänstedräkt i unisexmodell. I sjunde kapitlet står förhandlingar i fokus, bl.a. kring det antiprogram som medförde att framför allt unga postanställda vägrade bära reglementerad klädsel.

I avhandlingens sista kapitel presenteras studiens resultat med fokus på händelser där förhandlingar om uniformen framträtt med skärpa. Den postala uniformen

när sin höjdpunkt 1910, menar Larsson. Under senmoderniteten förlorar uniformen sin ställning. ”Status och stolthet övergick i skepsis och motvilja” (s. 258). Avhandlingen mynnar ut i en sammanfattning som visar att den postala uniformeringen har materialiserat klassindelning och hierarki. Slutsatsen blir:

”Uniformen är en strukturellt iscensatt strategi i avsikt att skapa fogliga kroppar som bidrar till den postala verksamhetens hållbarhet och varaktighet. Med uniformen som belöning har bäraren haft visst spelrum för kritik och motstånd. Det ömsesidiga beroendet har lett till att uniformen formats och omformats i upprepade förhandlingar mellan institution och människa” (s. 263).

Vad kan man då säga om förhållandet mellan Larssons syfte och de analyser hon gör? Syftet är att

”visa hur förhandlingar mellan institution och individ bidrar till att forma och omforma uniformen och uniformspraktikerna så att de tillfredsställer såväl institutionens maktstrategier som människans strävan efter en god självbild. Via händelser där förhandlingar uppstår vill jag lyfta fram kulturella och sociala mönster i den civila uniformspraktiken” (s. 13).

Avsikten att spåra förhandlingar som bas för beklädnadens utseende och bruk är lovvärd, men tyvärr är det bara i de modernare avsnitten som Larsson kan belägga förhandlingar, så den teoretiska utgångspunkten ”förhandlingar mellan institution och individ” fungerar tyvärr inte så bra i avsnitten om 1600-, 1700- och 1800-talen. Förhandlingsperspektivet blir däremot mycket fruktbart i kapitlet om modernare tid.

Som teoretisk utgångspunkt använder Larsson en förening av Foucaults genealogiska metod, hans analys av den disciplinära makten och Latours teori om det materiellas relevans i samhällsanalys (s. 15). Mellanmänskliga maktförhållanden analyseras också i termer av kön, klass och ålder. Däremot saknas kategorierna urban och rural, trots att avsevärda skillnader mellan stad och landsbygd framskyntar i texten.

En ingrediens i Latours Actor-network-theory kräver särskild uppmärksamhet. Det gäller Latours påstående att såväl mänskliga som icke-mänskliga aktörer har agens, dvs. handlingsförmåga (s. 19). Larsson säger:

”Jag uppfattar uniformen och dess tjänstetecken samt

texter och bilder i forskningsmaterialet som icke-mänskliga aktörer med agens. Med uniformen som huvudaktör och som verktyg ska jag undersöka om den har sådan betydelse i sociala relationer att den bidrar till hållbarhet i den postala strukturen” (s. 19).

Ting och människor bildar i sin tur enligt Latour ett nätverk som gör samhället hållbart, vilket är begripligt. För mig obegriplig blir däremot synen på orsaksförklaringar inom detta nätverk. Där konstaterar Larsson utan diskussion följande: ”När det gäller att avgränsa historieskrivningen har jag tagit fasta på en utsaga av Latour. Han menar att det inte behövs några andra orsaksförklaringar än de som växer fram mellan nätverkets aktörer” (s. 24). Skulle det medföra att forskaren ska begränsa sitt sökande efter förklaringar på ett sätt som faktiskt blir helt ovetenskapligt, då det utesluter orsaker som inte utsagts av någon inblandad aktör? Forskaren avhänder sig alltså med flit möjligheten att låta sin tolkning överskrida aktörernas egen berättelse. Detta förfarande får, som jag ser det, ödesdigra konsekvenser när det gäller skildringen av det motstånd postiljonerna visade i början av 1900-talet mot offentlig numrering (s. 183–188). Socialpsykologiskt kan motståndet förstås som en rädsla för deklassering; numrering skedde ju av svaga samhällsgrupper som barnhusbarn, prostituerade, fångar och beväringar. Brevbärarnas motstånd mot numreringen kulminerade inte oväntat 1917, då klasskampen hårdnade i Sverige och revolution bröt ut i Ryssland. Tyvärr kontextualiseras motståndet mot numreringen inte i avhandlingen, vilket visar att det inte räcker med att bara läsa Postverkets egna källor och återge vad de inblandade säger. Här hade författaren behövt gå utanför aktörernas eget nätverk för att förstå varför mässingssiffror på kragen väckte sådan uppståndelse bland Postens underordnade just år 1917. Det var inte bara brevbärare som protesterade utan de var en del av en större internationell rörelse.

Övriga viktiga analytiska begrepp i avhandlingen är program och antiprogram, spår, genus, maskulinitet och femininitet. Man kan fråga sig om det är nödvändigt att använda en så stor analytisk arsenal. De teoretiska begreppen används för att krydda avhandlingen med tänkvärda reflektioner, men samtidigt får den teoretiska verktygslådan ligga öppen under långa perioder medan författaren använder mera vardagsnära förklaringar. Kanske hade andra verktyg passat bättre för arbetet? Om verktygslådan märkt ”Grand Theory” lämnats öppen hade kanske Larsson istället upptäckt

användbara verktyg i den box som är märkt ”Medelvida teorier”. Det tycks ha varit svårt att operationalisera Latours aktör-nätverksteori. Foucaults maktteori lämpar sig överhuvudtaget inte särskilt väl för att förstå förändringar.

Uniformella förhandlingar är skriven inom ramen för Nordiska museets forskarskola. Doktoranderna tjänstgör vid en kulturarvsinstitution och deras avhandlingsämnen handlar om kulturarv. Larsson är anställd på Postmuseum och ”forskningsfältet utgörs av museisamlingarna i dess helhet med betoning på att text, bild och föremål behandlas som jämbördiga forskningsmaterial” (s. 22). Arbetet har präglats av ett dialektiskt förhållningssätt, inventering, utarbetande av frågeställningar och sökande av svar som ständigt växlande faser (s. 22). Det låter som ett rimligt arbetsätt om man som Larsson ser forskningen i museets samlingar som ett fältarbete (vilket möjligen kan vara att tänja begreppet väl långt). Diskutabelt är dock om det föreligger något vetenskapligt skäl att begränsa sig till museisamlingarna. Vad gör forskaren om vetenskapliga frågor inte finner uttömmande svar i samlingarna, men väl någon annanstans? Underförstått i avhandlingen är att författaren i sådana fall begränsat sitt sökande till Postmuseum. Samtidigt existerar det postalt material på bl.a. Riksarkivet och Kungliga biblioteket som inte har kopierats och inlemmats i Postmuseums samlingar. KB har t.ex. mycket vardagstryck med postal proveniens.

Detta får konsekvenser för besvarandet av avhandlingens frågeställningar. Exempelvis rör en av avhandlingens frågeställningar förhållandet mellan Postens uniformer och andra civila uniformer. Trots att det finns intressant historiskt material från skradderibranschen på arkiv och bibliotek har författaren valt att avstå från det. Det hade varit möjligt att stryka frågan om förhållandet mellan Postens och andra civila uniformer, men som det nu är lämnas frågan om postuniformernas relation till andra ämbetsverks dräkter obesvarad endast därför att lämpligt källmaterial saknas på Postmuseum. Ingenstans i avhandlingen nämns att målet är att besvara de ställda frågorna endast inom en minnessamlade enhet. Det borde enligt min mening ha sagts rent ut.

Begreppet maskulinitet förekommer ofta i avhandlingen, och då i synnerhet överordnad och underordnad maskulinitet. Det hade dock kunnat kvalificeras ytterligare, för att förstå motsättningar mellan olika manliga grupper inom Postverket, där en del av de mest välutbildade tjänstemännen motsatte sig uniformsbruk. Det sena 1800-talets professionella posttjänstemän utgjorde en

del av det s.k. bildningsborgerskapet. För dess medlemmar var uniformen ingen självklarhet då den signalerade utbytarhet, lydnad och disciplin. Den professionella tjänstemannen stod för expertis, och intelligentsian ville vanligen inte stöpas i en och samma form. Samtidigt finns det naturligtvis motsättningar inom posttjänstemannakollektivet. Det är inte konstigt om åsikterna om uniformstvång för tjänstemän var ”spretiga” som Larsson skriver (s. 139).

Det kan uppstå en polaritet inom den hegemoniska maskuliniteten mellan dominans och expertis. Jag tror att Larsson hade kunnat nå längre i sin analys av det manliga i postens uniformer genom att tänka i professionalisering och maskuliniteter i stället för endast maskulinitet. För att förstå utvecklingen under efterkrigstiden tror jag också att det kan vara bra att tänka i pluralformen maskuliniteter. Som författaren visar blir det svårare för allt fler grupper (inte minst ungdomar) att identifiera sig med den militära maskuliniteten. Istället måste Posten utveckla en marknadsanpassad maskulinitet och femininitet i dräkter som framåt 2000-talet blev delvis könsöverskridande.

Marianne Larsson noterar: ”Under Postverkets nära fyrahundraåriga existens har förändringar i samhället ofta genererat stora organisationsförändringar. .../Vid sekelskiftet 2000 var det dags för nya strukturförändringar i Posten (s. 54).” En ny företagskultur och identitet lanserades och ”klädprofilen skulle kommunicera Postens position som ett modernt distributionsföretag” (s. 54). Affärsorientering och bolagisering hade inträtt redan under 1980- och 90-talen, och Postens profilkläder skapades som ”en länk i den kedja som håller samman de sociala relationer som skapar företagskultur och företagsidentitet” (s. 75).

Det är tydligt att Posten rört sig från en hierarkisk struktur, kännetecknad av inre effektivitet, rigiditet och byråkrati mot en professionskultur och en modern s.k. planeringskultur. Det hade varit klagande om Larsson hade kopplat uniformsreformerna till olika typer av organisationskulturer. Teorier om organisationskulturer är också exempel på medelvida teorier som enligt min mening varit effektivare verktyg för att förstå förändringar än Foucaults och Latours teoribildningar.

Inom etnologi är studier av dräktskick inget nytt, men yrkeskläder har sällan studerats och Marianne Larssons avhandling imponerar inte minst eftersom den tar ett helhetsgrepp över det reglerade klädbruket inom Posten från äldsta tid till nu och därmed kan dra upp långa tidslinjer och göra jämförelser både framåt och bakåt.

Som jag antytt borde analysen av förändringar och konflikter i uniformsbruket ha kontextualiserats mer. Brister i analysen av förhållandet mellan samhälle och uniform är kanske en nödvändig följd av den för en historisk eller etnologisk avhandling ovanligt utsträckt tidsperioden, och den valda teoretiska utgångspunkten. Men försiktigheten när det gäller att söka förklaringar i samhället gör att vissa skeenden faktiskt blir svårförståeliga. Om författaren hade valt färre begrepp och analytiska kategorier hade det kanske varit lättare att se linjer. Teorier på lägre förklaringsnivåer hade också kunnat ge större utbyte. Exempelvis kan organisations-teoretisk litteratur och professionaliseringsteori bidra med förståelse av konflikter som förekommit bland de anställda i uniformsfrågor. De enligt min mening mindre väl valda teoretiska perspektiven kan ha bidragit till att avhandlingen ibland blir mer deskriptiv än problematiserande, och att teorin inte alltid genomsyrar framställningen.

Även om jag lyft fram brister i vissa av Marianne Larssons analyser ska det inte förminska det faktum att vi här har ett pionjärverk om en företeelse som tycks bli allt viktigare för både företag och offentlig sektor under senkapitalismen, nämligen marknadsföring genom profilkläder. En studie där plagg och uniformer tillskrivs aktörskap eller agens är något nytt och medför en fruktbar utveckling i studiet av dräktskick och mode. Bildmaterialet i avhandlingen är exceptionellt i både urval och presentation. Sällan har jag sett så många informativa bilder som kompletterar texten så väl, med stor variation i tid och upphovssituation. Man kan vara säker på att den vackra boken kommer att betyda mycket för postanställdas identitet och deras förståelse av hur Posten speglar samhällets förändringar.

Lisa Öberg, Södertörns högskola

Christina Åhrén: *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. Institutionen för kultur- och medievetskap/Etnologi, Umeå universitet 2008. 199 s. English summary. ISBN 978-91-7264-692-6.

Christina Åhréns avhandling tar upp ett angeläget ämne: heterogenitet inom en etnisk grupp, i detta fall samer, samt hur etnisk tillhörighet kan utgöra såväl ett tvång som en tillflykt för unga vuxna. Det har gjorts många svenska etnologiska studier av identitetsskapandets